

بوستان سعدی

شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی

به تصحیح: محمدعلی فروغی

سرشناسه : سعدی، مصلحین عبدالله، - ۶۹۱ ق.

Sa'di, Mosleh-ibn Abdollah

عنوان و نام پدیدآور : بوستان سعدی

مشخصات نشر : تهران : انتشارات آکو، ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری : ۳۴۸ ص.

شابک: 978-600-94252-3-5

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

شماره کتابشناسی ملی : ۳۸۶۹۶۹۲

انتشارات آکو

بوستان سعدی

Book in

Sheikh Mosleh al-D. Saadi Shirazi

مصحح: محمدعلی خردی

چاپ اول: ۱۳۹۴

صفحه آرای: آکو

طراحی جلد: مصطفی خزایی

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-94252-3-5

فهرست

۷	مقدمه مصحح
۱۵	دیاچه
۳۱	باب اول: در عدل و تدبیر و راسخ
۱۰۷	باب دوم: در احسان
۱۴۹	باب سوم: در عشق و مستی و شور
۱۷۹	باب چهارم: در تواضع
۲۲۱	باب پنجم: در رضا
۲۳۹	باب ششم: در قناعت
۲۵۳	باب هفتم: در عالم تربیت
۲۹۱	باب هشتم: در شکر بر عافیت
۳۱۳	باب نهم: در توبه و راه ثواب
۳۳۹	باب دهم: در مناجات و ختم کتاب

به نام خداوند بخشنده مهربان

همه کس می‌داند که شیخ سعدی شیرازی گذشته از قصاید و غزلیات بی‌نظیری که از خود به یادگار گذاشته است، دو کتاب یکی به نثر موسوم به گلستان و یکی به نظم معروف به بوستان به نگارش آورده است که شاید بتوان گفت در هر یک از این زبان فارسی بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت مثل و مانند ندارد و منظور ما در این جا این نیست که در ستایش آثار جاویدانی شیخ اجل قلم‌فرسایی کنیم. چه می‌دانیم که برای ادای این وظیفه قدرت بیانی مانند آن که خود شیخ بزرگوار شاه است باید، و کسی که آن توانایی ندارد، دست بردنش به این کار نشاید.

غرض این است که در این سال ۱۳۵۰ هجری قمری که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشته و بوسه‌ای اندکی پیش از گلستان به نظم درآمده است، شایسته بود که فارسی‌زبانان از جمهور این دو کتاب — که در تاریخ ادبیات ایران به جز نظم کتاب شاهنامه فردوسی و مثنوی مولانا جلال‌الدین، هیچ واقعه به آن اهمیت نیست — شادی‌ها و شرافرازی‌ها نمایند، و الحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود، کوتاهی نداشتند و جناب آقای علی‌اصغر حکمت وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند و من جمله از این جانب که خود را ریزه‌خوار خوان نعمت بی‌دریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین ساعت‌های عمر خود را در

مصاحبت آن یگانه سخنور پرمعرفت گذرانیده‌ام، تقاضا کردند که به تهیه نسخه معتبری از گلستان دست ببرم و سپس نسبت به بوستان و اگر ممکن شود برای آثار دیگر افصح المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم. این جانب این وظیفه دلپذیر را به جان و دل بر عهده گرفتم و نسخه گلستان در سال ۱۳۰۲، به شرحی که در دیباچه آن کتاب نگاشته‌ام، به پایان رسید و از چاپ درآمد.

اینک کتاب بود که آن را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطر نشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم، این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس بیسناده و مقید به قیود شعری بوده است، کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است و به این واسطه مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم. نسخه‌بدل‌ها از نسخه‌های مخصوص بر آن اختیار نماییم، نسخه‌های متعددی داریم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه و ارجمند بودند، متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم در ذیل صفحات آوردیم، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم، این بود که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق‌تر یافتیم، متن قرار دادیم و باقی را نسخه‌بدل کردیم، جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذوق خود را حکم نساخته، از آن نسخه‌ها کاملاً

متابعت نمودیم. سپس در مقابله با نسخه‌های درجۀ دوم، اگر نکاتی درخور توجه یافتیم، با قید این که «در نسخه‌های متأخر چنین است» آن‌ها را در حاشیه آورده‌ایم و برای این که از هیچ دقت و اهتمامی فروگذار نشده باشد، اختلافات قابل توجه را که در نسخه‌های چاپی دیده شد، نیز در حاشیه قید کردیم و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست با آن که قریب به یقین است که الحاقی است، احتیاطاً در حاشیه آورده‌ایم که از میان نرود.

در یک مورد ترتیب اشعار، جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف نامعقول نباشد و آن در صاخره ۲۱۳ این کتاب است که پنج بیت اول صفحه [در این چاپ، ابیات ۱۱-۱۰] در نسخه‌های دیگر بعد از بیت یازدهم [هفدهم] آمده، به عبارت دیگر محل پنج بیت بند دوم صفحه و شش بیت بعد از آن را که هر دو قسمت به علامت سه ستاره استاز است، تغییر داده‌ایم. تصرف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم در عناوین است چون بسیاری از جاها تنظیم‌کنندگان نسخه‌ها عنوان را ذیل قرار داده‌اند، در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می‌کند، لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند از قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» یا «و له ایضاً» و امثال آن‌ها. پس چون نه نسخه‌ها درین عناوین متفق‌اند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان‌ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز باب‌ها هیچ فصل و

جدایی در مطالب معین نکرده است، بنا بر این گذاشتیم که عناوین باب‌های ده‌گانه به همان عبارات که شیخ در دیباچه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم. و در درون باب‌ها هر جا که حقیقتاً قصه و داستانی است، حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند، عنوانی اختیار ننموده به وسایط استاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در ایرادها به مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم بوستان برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را سعدی‌نامه می‌نامند چنان که سربل شرح اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را سعدی‌نامه نامیده‌اند پس از آن اهل ذوق اسم بوستان را به مرینه گستان برای این کتاب اختیار کرده‌اند و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده بسیار و از آن جمله است:

نسخه متعلق به لرد گریجوی که در موزه انگلستان بحسب برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه گستان را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده با این که از اشتباه کتابتی خالی نیست، تمام و کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل

اعتنای تام ما بوده است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم آقای دکتر محمدحسین لقمان ادهم (لقد آن‌الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً دو ثلث بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هرچند اشباهات کتابتی آن بیشتر از نسخه لندن است، چون قدیمی‌ترین نسخه‌ای است که ابدان دسترسی یافته‌ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است، در آن مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری به‌سزا دارد.

نسخه کتابخانه هند انام‌السان که در لندن عکس‌برداری شده و تاریخ کتاب آن ۷۲۸ هجری است، اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده. از آن استفاده کرده‌ایم. «کلیات سعدی» متعلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که تاریخ کتابتش معلوم نیست ولی سبک تحریر در رد و ردوین غزلیات می‌نماید که در حدود نیمه مائه هشتم نوشته شده و نسخه‌ای است قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمنده‌ایم که اظهار امتنان از مساعدت‌های ایشان در آن موقع، بر قلم افتاد، در عوض وظیفه خود می‌دانیم که از اقدام معارف‌پرورانه بزرگی که اخیراً نموده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانبها می‌باشد،

برای استفاده عامه وقف کرده‌اند، یاد کرده طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت معارف به آ. ا. داده معدی اهدا کرده‌اند، تاریخ کتابت آن معلوم نیست، ولی از قرائن برمی آید که در اواخر مائه هشتم نوشته شده. این نسخه گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده و مراجعه بوده، چنین برمی آید که بعضی حکایات و اعمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آقای دانشمندی عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در این جا لازم است به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه صحیح‌تر از گلستان بود و بیشتر مواد را اضافه واقع گشت.

کلیات آقای مجدالدین نصیری که نسبت به آن در مقدمه گلستان اظهار نظر شده است.

این نسخه‌ها که برشمردیم در مائه هشتم نوشته شده و غیر از این‌ها نسخه‌های دیگر در اختیار ما بود که اختیار و صحت آن‌ها نیز قابل توجه و از آن جمله است:

کلیات خطی که ماده تاریخ کتابت آن «خیر الکلام» است (۱۲۱۱ هجری).
کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است.

بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقا ملک می‌باشد.

نسخه گراور شده بوستان به خط میرعماد معروف. گذشته از این‌ها بیش از ده نسخه خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و طبع آن و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آن‌ها کوتاهی نشده است.

از مراجعه دقیق باین نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که در آغاز که شیخ اجل بوستان را سروده، نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدیدنظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، چنان‌که نماید که نسخه‌های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است)، از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، فرض این که نسخه دومی بوستان پس از تجدیدنظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان ادهم نماینده این دو تکرار بوستان می‌توانند بود و اگر آن‌ها را اصل و در دو طرف قرار دهیم، بیشتر نسخه‌های دیگر با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات کمی که در نسخه‌های بوستان دیده می‌شود، غالباً از تصرف خود شیخ باشد، این فکر را نیز تولید می‌کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده، بعضی از اختلافات که در نسخه‌های کهنه معتبر آن کتاب دیده می‌شود به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه با کمال مسرت اظهار می‌شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده‌ایم، با این جانب دستیاری به‌سزا کرده و از تحمل هیچ‌گونه زحمت و اهمتامی در این راه دریغ ننمودند، و به‌علاوه فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فائده کتاب به آخر آن حق بخته‌ایم.

امتنان این جانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف‌پرورانی که نسخه‌های گرانمای خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار موفق کردند، وظیفه‌ای است که با کمال خرسندی ادا می‌کنیم.

محمدعلی فروغی

دی‌ماه ۱۳۱۶